

UTJECAJ J. A. KOMENSKOG NA PEDAGOŠKA I KULTURNA STREMLJENJA U HRVATSKOJ

ANTE VUKASOVIĆ

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 101 (457.13) »501«

Izvorni znanstveni tekst,
primljen 29. 5. 1986.

Prema ocjenama biografa i recenzenata J. A. Komenský (1592—1670) je bio veliki češki filozof, pedagog, teolog, pisac, povjesničar i političar, najpoznatija ličnost čehoslovačke kulturne povijesti, najveći slavenski pedagog, jedan od utemeljitelja pedagogijske znanosti, pokretač školskih i odgojnih reformi, organizator modernog školstva, veliki humanist, patriota i učitelj naroda.

Nasuprot skepticizmu srednjega vijeka, Komenský je učio da je čovjek savršeno biće, »najodličniji stvor«, divan mikrokozam, harmonija tijela i duha. Odgoj ga mora formirati u »cjelini njegova bića«. Suprotno skolastičkoj filozofiji postavlja on pansofiju kao novu filozofiju o jedinstvu svijeta (makrokozma) i čovjeka (mikrokozma), o jedinstvu ljudske spoznaje i jedinstvu znanosti. Pansofija je sveopća mudrost, poznavanje svega što postoji, sveukupno znanje, filozofska sinteza i enciklopedija znanja, sveopća znanost, sveobuhvatna, univerzalna znanost znanosti, obrazovanja i znanstvenog poimanja svijeta i života, svestrano, široko postavljeno i znanstveno fundirano opće obrazovanje, za sve ljude. Ta originalna pansofijska misao još uvijek je vrlo aktualna. I u razdoblju znanstveno-tehničke revolucije ona nas inspirira da tražimo rješenja koja će onemogućiti, ili bar umanjiti, jednostranost i otuđenost suvremenog čovjeka i njegova obrazovanja.

Jedno od temeljnih načela pedagogije Komenskog izražava se u tome da odgoj mora biti u skladu s prirodom, prirodom čovjeka i prirodom uopće. Čovjek je dio prirode i zato mora biti podređen njenim zakonima. Zasniavanjem odgojnih zakonitosti i postupaka na prirodnim osnovama, ustao je protiv skolastičkog ignoriranja života. Je li njegovo oslanjanje na prirodu, njeno organsko jedinstvo i zakonitosti, bilo poznato Ruđeru Boškoviću prilikom stvaranja teorije prirodne filozofije — trebalo bi ispitati. Isto bi tako trebalo proučiti utjecaj njegove pansofije na filozofska shvaćanja i nastavu filozofije u našim prostorima. U ovom ćemo se radu ograničiti na utjecaje J. A. Komenskog na pedagoška i kulturna stremljenja u Hrvatskoj.

Gušenje narodnih osjećaja, tuđinska eksploatacija, germanizacija i mađarizacija, tištile su slavenske narode u Austro-Ugarskoj monar-

hiji, poticale ih na međusobno povezivanje i zajedničko djelovanje. Rađa se ideja sveslavenske solidarnosti. Težnja za duhovnim jedinstvom slavenskih naroda sjedinjavala je Čehe, Hrvate i druge slavenske narode u borbi protiv germanskih i mađarskih pritisaka. Osobito je blisko povezivala Hrvatsku i Češku jer su se nalazile u sličnim uvjetima. Ta je povezanost naročito došla do izražaja na kulturno-prosvjetnom području i očitovala se u svestranoj suradnji, međusobnim utjecajima i vrlo prisnim kontaktima učiteljskih pokreta. A prva-ke tih pokreta, poput svjetla u tami, osvjetljavale su, nadahnjivale i vodile humanističke, demokratske i patriotske ideje J. A. Komenskog.

PRVI SUSRETI

Neposredniji kontakti započeli su neposredno nakon revolucionarne 1848. godine. Zadojeni probuđenom nacionalnom svijesću u vrijeme ilirskog preporoda, tridesetih i četrdesetih godina, određenim liberalizmom nakon revolucionarnih zbivanja i slavenskom uzajamnošću, hrvatski omladinci Skender Fabković i Bartol Francelj već 1849. odlaze u Prag, gdje su se u zavodu »Budeč« osposobljavali za učiteljski poziv i nadahnjivali slobodoljubivim, patriotskim i općeslavenskim idealima. Tu su se neposrednije upoznali s pedagoškim koncepcijama J. A. Komenskog i K. S. Amerlinga, osobno se upoznali i sprijateljili s budućim prvacima i organizatorima češkog učiteljskog pokreta. S. Fabković se u Pragu i oženio Marijom Frechovom, koja je, kao Marija Fabković, postala svjetao lik hrvatskog učiteljstva. Nešto kasnije i Ljudevit Modec pohađa i završava učiteljsku školu na Maloj Strani u Pragu. Po povratku u Hrvatsku, svi su se uključili u napredni učiteljski pokret, pod vodstvom Ivana Filipovića, a uskoro će postati njegovi najbliži suradnici i organizatori hrvatskog učiteljstva.

Pored hrvatskih učitelja, što su se školovali u Pragu, postojalo je nekoliko mladih Čeha: Vjenceslav Zabož Mařík, Antun Truhelka, Franjo Stjepanek i Sebald Cihlař, koji su se, u isto vrijeme, napajali idejama slavenske uzajamnosti, odnosno slobodarskim, rodoljubnim i pedagoškim idealima Komenskog i Amerlinga u »Budeču«. Oni su još za vrijeme školovanja u učiteljskoj školi, ili neposredno nakon toga kao mladi učitelji, došli u Hrvatsku, koju su punim žarom prigrlili kao svoju novu domovinu, uključili se u napredni učiteljski pokret, postali prvacima toga pokreta i u život provodili pedagoške ideje svojih učitelja J. A. Komenskog i K. S. Amerlinga. Tijekom školovanja u Pragu, i u hrvatskom učiteljskom pokretu, izgrađene su čvrste spona bratske povezanosti među češkim i hrvatskim učiteljstvom.

Nakon revolucionarne 1848. prilike su vrlo teške, ali jačaju težnje za stvaranjem domaće pedagoške literature i već u prvim djelima prisutne su ideje J. A. Komenskog. Godine 1850. izašla je u Zagrebu »Obuka malenih ili katehetika« Stjepana Ilijaševića. Knjiga se može

smatrati prvim priručnikom iz pedagogije. U njoj se autor poziva na J. A. Komenskog, veliki je zagovornik njegove zorne nastave i drugih pedagoških i didaktičkih načela.

U to vrijeme u Hrvatskoj nije bilo pedagoških listova i časopisa, a osjećala se potreba za populariziranjem učenja Komenskog. Zato su članci o njemu i njegovim idejama publicirani u književnim časopisima.¹ Godine 1859. u Zagrebu je započeo izlaziti *Napredak*, prvi i glavni pedagoški časopis u Hrvatskoj, a već u drugom godištu 1860. donosi dva rada posvećena Komenskom. U broju 7 je članak o njegovoj *Didaktici*,² a u broju 9 su prijevodi ulomaka iz toga djela.³ *Napredak* je tijekom dugog vijeka svoga izlaženja s posebnim simpatijama pratio pedagoški život u Češkoj, kasnije Čehoslovačkoj, te je popularizirao pedagoške ideje i nastojanja velikog češkog pedagoga.⁴

NASTAJANJE I SURADNJA UČITELJSKIH POKRETA

Šezdesetih godina, nakon pada Bachova apsolutizma, prilike su nešto povoljnije. Intenzivniji su kontakti i bolja je suradnja između češkog i hrvatskog učiteljstva. Organizacijski se konstituiraju učiteljski pokreti i vrše se pripreme za proslavu 200-te obljetnice smrti J. A. Komenskog. Prvoj općoj skupštini čeških učitelja u Pragu, 1870, prisustvovalo je desetak istaknutih predstavnika hrvatskog učiteljskog pokreta, a na Prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini u Zagrebu 1871. sudjelovali su delegati iz Češke, Moravske, Slovačke, Poljske i južnoslavenskih naroda. Tu se rodila ideja za održavanje Skupštine svih slavenskih pedagoga, što je održana prilikom prikazivanja svjetske izložbe u Beču 1873,⁵ i za pokretanje zajedničkog časopisa »*Slovanský pedagog*«, što je izlazio u Pragu 1872. i 1874. godine.⁶ Nositelji ideje i njeni realizatori bili su učiteljski prvaci I. Filipović, S. Fabković, J. L. Mašek i J. Černý. Kontakti i suradnja nastavljeni su i kasnije. Na Slavenskom učiteljskom kongresu u Pragu 1908. godine sudjelovalo je oko 60 učitelja i pedagoga iz Hrvatske.

Da bi se društveno afirmiralo i unaprijedilo školstvo i prosvjetu te pomoću njih pridonijelo oslobođenju naroda, hrvatsko učiteljstvo je odabralo dva jedino moguća puta da se ta plemenita svrha ostvari: udruživanje i samooobrazovanje.

¹ M. Bubanović, *Jan Amos Komenský — praučitelj slavenski*, Neven, Zagreb, 1854, br. 7, str. 103—104.

² P.: *Didaktika J. A. Komenskog, Napredak*, Zagreb, 1860, br. 7, str. 101—104.

³ Čovječe, ako hoćeš da budeš čovjek, a ti se tome uči iz *Didaktike Komenskoga, Napredak*, Zagreb, 1860, br. 9, str. 129—133.

⁴ D. Franković: *Stogodišnjica »Napretka« — prvog pedagoškog časopisa u Hrvatskoj, Pedagoški rad*, Zagreb, 1959, br. 9—10, str. 337—358.

⁵ M. Ogrizović, *Prvi kongres slavenskih pedagoga u Beču godine 1873, Pedagoški rad*, Zagreb, 1971, br. 5—6, str. 242—251.

⁶ B. Pleše, *Časopis »Slovanský pedagog« i Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, Pedagoški rad*, Zagreb, 1972, br. 5—6, str. 241—249.

Inspirirano 200-tom obljetnicom smrti J. A. Komenskog, učiteljstvo je, pod vodstvom svoga prvaka I. Filipovića, 1870. osnovalo u Zagrebu pedagoško-književno društvo *Hrvatski pedagojsko-književni zbor*, kao oblik čvrstog staleškog udruživanja i pedagoškog usavršavanja.⁷

U cjelokupnom razdoblju djelovanja *Hrvatskoga pedagojsko-književnog zbora*, od njegova osnivanja, 1870. godine, do danas, suradnja hrvatskih, čeških i ostalih slavenskih učitelja bila je vrlo plodna. Među 14 njegovih osnivača bilo je pet podrijetlom Čeha i tri Hrvata što su se školovala u Pragu. Među počasnim članovima toga uglednog pedagoškog društva u Hrvatskoj bilo je devet čeških pedagoga: J. Mašek, G. Lindner, J. Klika, J. Kral, dr F. Drtina, dr O. Kádner, J. Černý, B. Skala i A. Schustr, a među pravim članovima — četiri: V. Kredba, I. Lepar, F. Zoubek i A. Trumar.⁸

HRVATSKI PEDAGOGIJSKO-KNJIŽEVNI ZBOR I J. A. KOMENSKY

Vođeni idejama ilirskog pokreta i revolucionarne 1848, hrvatski su učitelji nastojali staviti školu u službu naroda i zato su na svoje usavršavanje gledali kao na patriotsku dužnost. Zato je novoosnovani *Hrvatski pedagojsko-književni zbor* odmah pokrenuo svoju pedagošku biblioteku, a prva knjiga u toj biblioteci bila je prijevod češkog izdanja *Didaktike* J. A. Komenskog. Tiskana je 1871. u Zagrebu kao prva knjiga za pedagoško usavršavanje hrvatskih učitelja i kao njihov prinos obilježavanju 200-te obljetnice smrti velikog slavenskog pedagoga.⁹ Na kraju knjige je tiskan prijevod osvrta J. K. Škode na značenje J. A. Komenskog. Prevoditelj nije naznačen, ali je vjerojatno da je to bio S. Fabković koga su, i zbog toga, od milja zvali »Amos«. Objavljivanje *Didaktike* Komenskog bio je dvostruko demonstrativan čin: kao isticanje slavenske pedagogije prema njemačkoj i kao pristajanje uz pedagoški realizam i demokratizam, nasuprot staleškoj školi.

Hrvatski pedagojsko-književni zbor je imao tri osnovne intencije i tri ideje vodilje prema kojima su stremile sve njegove aktivnosti, a to su nacionalno-oslobodilačka, sveslavenska i općeljudska, humana orijentacija.¹⁰ Na svim tim područjima nalazio je nadahnuća u djelima J. A. Komenskog. Zato je nastavio izdavanjem još nekih njegovih djela. Da bi potaknuo unapređivanje odgoja od samog početka u obitelji i u

⁷ P. Šimleša, *Pedagoško-književni zbor u vremenu od 1871. do 1971, Pedagoški rad*, Zagreb, 1971, br. 9—10, str. 387—395.

⁸ D. Franković, *Sto godina Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora*, u zborniku: *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora (1871—1971)*, *Pedagoško-književni zbor*, Zagreb, 1971, str. 11—69.

⁹ Jana Amosa Komenskoga, *Didaktika*, *Hrvatski pedagojsko-književni zbor*, Pedagojska biblioteka, knj. 1, Zagreb, 1871.

¹⁰ A. Vukasović, *Rad Hrvatskoga pedagojsko-književnog zbora na razvijanju pedagojske teorije i prakse*, u zborniku: *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora (1871—1971)*, *Pedagoško-književni zbor*, Zagreb, 1971, str. 76—124.

nedovoljno razvijenim predškolskim ustanovama, *HPKZ* je 1886. godine objavio djelo J. A. Komenskog *Informatorium za školu materinsku*, koju je s češkog preveo V. Z. Mařík.¹¹ Dosljedan u svojim namjerama i orijentaciji, Zbor je pristupio prevođenju i latinskog izdanja *Velike didaktike*, da hrvatskom učiteljstvu pruži najvažnije djelo Komenskog. Prijevod je objavio dr J. Golik, a hrvatsko izdanje *Velike didaktike* pojavilo se 1900. godine.¹²

Proslava 300-te obljetnice rođenja Komenskog, godine 1892, bila je vrlo svečana. Učiteljstvo ju je podiglo na razinu općenarodnog slavlja. Proslave su održavane u cijeloj Hrvatskoj — u svim učiteljskim društvima širom Slavonije, Srijema, Hrvatskog zagorja, Like, Istre, Dalmacije. Glavna svečanost je bila u Zagrebu, ali su veliki odjek imale i proslave u Osijeku, Varaždinu i drugim gradovima.

Hrvatski pedagoški-književni zbor je svoju XX glavnu skupštinu, održanu 1892, posvetio uspomeni na J. A. Komenskog. O njegovu životu, radu i značenju za suvremenu pedagogiju, opširno je izlagao Ljudevit Dvorniković. Njegovo sustavno i dokumentirano izlaganje objavljeno je u *Napretku*, u nastavcima, kroz tri broja časopisa.¹³ Jubilej 300-te obljetnice rođenja *HPKZ* je obilježio izdavanjem studije Josipa Klika koja je posvećena životu i radu velikog slavenskog pedagoga. Studiju je s češkog na hrvatski preveo V. Z. Mařík, a izdana je u skladu sa slavenskom orijentacijom Zbora i težnjom da se hrvatskom učiteljstvu približe pogledi i odgojna načela Komenskog.¹⁴ U povodu toga je V. Z. Mařík preveo i u vlastitoj nakladi objavio još jedno djelo posvećeno Komenskom, pod naslovom: *Jan Amos Komenský — veliki učitelj naroda*.¹⁵ U čast istog jubileja učiteljsko društvo *Zajednica* u Osijeku je organiziralo proslavu i izdalo manju kolektivnu monografiju posvećenu uspomeni na J. A. Komenskog.¹⁶

Pod kraj XIX i početkom XX stoljeća društvene i političke prilike su se pogoršale. One pogađaju i *Hrvatski pedagoški-književni zbor*. Zbog herbartovski koncipiranih udžbenika iz pedagogije, povijesti pedagogije, didaktike i posebnih metodika Stjepana Basaričeka u učiteljskim školama i u *HPKZ* prevladava herbartovska orijentacija.

¹¹ Jana Amosa Komenskoga, *Informatorium za školu materinsku*, s češkog preveo V. Z. Mařík, *Hrvatski pedagoški-književni zbor*, Pedagojska biblioteka, knj. 18, Zagreb, 1886.

¹² Jan Amos Komenský, *Velika didaktika*. S latinskog preveo dr J. Golik, *Hrvatski pedagoški-književni zbor*, Pedagojska biblioteka, knj. 38, Zagreb, 1900.

¹³ Lj. Dvorniković, *J. A. Komenský i današnja pedagogija*, predavanje na XX glavnoj skupštini Hrvatskog pedagoški-književnog zbora, 31. ožujka 1892, *Napredak*, Zagreb, 1892, br. 11, str. 165—170; br. 12, str. 181—185; br. 13, str. 197—200.

¹⁴ J. Klika, *Život i rad Ivana Amosa Komenskog*, preveo V. Z. Mařík, *Hrvatski pedagoški-književni zbor*, Zagreb, 1892.

¹⁵ *Jan Amos Komenský — veliki učitelj naroda*, preveo V. Z. Mařík, Troškom spisatelja, Zagreb, 1892.

¹⁶ *Uspomeni Jana Amosa Komenskoga i tristogodišnjici njegova rođenja posvećuje učiteljsko društvo »Zajednica« u Osijeku*, Uredili M. Vuković i D. Hirc, Osijek, 1892.

Ali se javlja i kritika takvog stanja. Jedan dio mlađih, liberalnijih i nacionalno svjesnih učitelja osniva u Zagrebu 1904. g. drugo učiteljsko udruženje: *Hrvatsko društvo za unapređivanje odgoja*¹⁷ i pokreće novi, pedagoški časopis *Preporod*, kao glasilo toga Društva.¹⁸ Novo Društvo i časopis *Preporod* energično istupaju protiv germanizacije, herbartovske škole i pedagogije, zastupaju ideje nove škole i reformne pedagogije, zalažu se za narodnu školu i pedagogiju, za šire povezivanje slavenskih naroda i pedagoga.¹⁹ Slijedeći ideje Komenskog o demokratskoj narodnoj školi, njenom povezivanju sa životom i o nastavi na materinskom jeziku, hrvatski učitelji i njihove organizacije ustaju protiv verbalizma i formalizma u znanju učenika, zastupaju pedagoški realizam, bore se za afirmaciju učiteljskog staleža, akademsko obrazovanje učitelja i obavezu osmogodišnju narodnu školu.

RADOVI U POVODU 200-te OBLJETNICE SMRTI I 300-te OBLJETNICE ROĐENJA

O J. A. Komenskom mnogo se pisalo u različitim listovima i časopisima. Najviše u listovima i časopisima pedagoškog karaktera, ali je zanimanje za tog pedagoškog klasika prelazilo njihove okvire pa su se članci o njemu pojavljivali u književnim i općekulturnim časopisima, u dnevnim listovima i časopisima za mladež; u časopisima i listovima što su izlazili u Zagrebu i u drugim gradovima u Hrvatskoj. U razdoblju od 1854. do 1911. godine ukupno smo evidentirali 88 radova posvećenih djelu J. A. Komenskog. Najviše ih je objavio vodeći pedagoški časopis *Napredak* — 29 priloga. Slijede ga *Književna smotra*, koju je uređivao otac hrvatskog učiteljstva I. Filipović — 8 priloga, *Vienac* (8), *Hrvatski učitelj* (7), *Školski prijatelj* (6), *Učiteljski glasnik* (6) i drugi.

Najviše se pisalo prilikom velikih proslava: 200-te obljetnice smrti — 1870. i 300-te obljetnice rođenja — 1892. godine. U povodu 200-te obljetnice smrti, od 1870—1872. tiskano je petnaest dužih ili kraćih radova posvećenih Komenskom i njegovim djelima. Šest radova je objavljeno u *Napretku*, pet u pedagoškom časopisu *Školski prijatelj*, jedan u književnom časopisu *Vienac*, a preostala tri u drugim listovima.

O Komenskom, njegovim djelima i utjecajima, o studijama koje su mu posvećene i o proslavama što su organizirane u povodu 300-te obljetnice rođenja objavljeno je tijekom 1892. i 1893. ukupno pedeset radova u vrlo različitim časopisima i listovima. Proslavu je najviše

¹⁷ A. Vukasović, *Pedagoška djelatnost Hrvatskog društva za unapređivanje uzgoja (1904—1914)*, *Pedagoški rad*, Zagreb, 1960, br. 9—10, str. 339—352.

¹⁸ A. Vukasović, *Kritika stare škole u časopisu »Preporod« (1905—1914)*, *Pedagoški rad*, Zagreb, 1959, br. 9—10, str. 400—410.

¹⁹ A. Vukasović, *Pedagoški pogledi Hrvatskog društva za unapređivanje uzgoja 1904—1914*, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, Zagreb, 1965, br. 2, str. 139—154.

pratio *Napredak*. On je u jubilarnoj 1892. godini objavio trinaest priloga posvećenih Komenskom, a 1893. još tri takva priloga. O tom jubileju Komenskog vrlo mnogo priloga su objavili časopisi: *Hrvatski učitelj* (7), *Vienac* (7), *Književna smotra* (6) i drugi. Nazivali su ga praučiteljem slavenskim, učiteljem naroda, učiteljem mukotrpnikom i ocem moderne pedagogije. Gotovo da i nije bilo njegove ideje o kojoj se nije pisalo. Prikazivali su njegova djela, koncepcije, objavljivali popise radova, posvećivali mu pjesme, studije i zbornike radova. Svojim priloziima isticali su se: I. Filipović, V. Z. Mañik, B. Inhof, S. Bauer, J. Škoda, Lj. Dvorniković, J. Horvat, M. Kobali, S. Cihlař, Lj. Modec, M. Fabković, D. Trstenjak i drugi.

SPECIFIČNE OKOLNOSTI I JUBILEJ 250-te OBLJETNICE SMRTI

Između dva svjetska rata, tj. za vrijeme stare Jugoslavije, u Hrvatskoj je objavljeno dvadesetak radova koji su posvećeni J. A. Komenskom. Godine 1920. slavljen je 250-ta obljetnica smrti. Proslave su održavane u većim gradovima. Tako je *Hrvatski pedagoški-književni zbor* u Zagrebu jednu svoju sjednicu posvetio sjećanjima na tog pedagoškog velikana. O njegovu životu, radu i njegovim djelima referirao je prof. Josip Škavić. O životnom putu Komenskog, o njegovim koncepcijama, značenju za napredak školstva i pedagoške znanosti i o proslavama što su se održavale njemu u čast u jubilarnoj 1920. godini — tiskano je devet radova u pedagoškim časopisima: *Napredak*, *Učitelj* i *Nastavni vjesnik*, u općekulturnim časopisima: *Jugoslavenska obnova* — *njiva*, *Jug* i nekim drugim listovima. Izdvojiti ćemo rad dra Stjepana Matičevića, profesora pedagogije na Zagrebačkom sveučilištu, o odnosu Komenskog prema pedagoškoj sadašnjosti.²⁰

Do drugog svjetskog rata publicirano je još desetak radova posvećenih Komenskom. Zanimljivo je da su tiskani ne samo u Zagrebu, nego i u Splitu, Šibeniku, Sisku, Senju, što svjedoči da je zanimanje za velikog slavenskog pedagoga postojalo u cijeloj Hrvatskoj. Najviše priloga, kao i u prethodnom razdoblju, objavio je glavni pedagoški časopis *Napredak*. U broju 6 za 1938. godinu informira on o Skupštini zagrebačkog učiteljstva, koja je u cijelosti posvećena J. A. Komenskom.²¹

NAJNOVIJE RAZDOBLJE I PROSLAVA 300-te OBLJETNICE SMRTI

Poslije drugog svjetskog rata u Jugoslaviji su objavljena tri izdanja *Velike didaktike* i dva izdanja *Materinske škole*. Neposredno nakon rata, već 1946. godine u Beogradu je tiskana *Materinska škola*, s pred-

²⁰ S. Matičević, *J. A. Komenský i pedagoška sadašnjost*, *Nastavni vjesnik*, Zagreb, 1920/21, sv. 5—6, str. 198—201.

²¹ *Skupština zagrebačkog učiteljstva u spomen Jana Amosa Komenskoga*, *Napredak*, Zagreb, 1938, br. 6.

govorom o životu i radu J. A. Komenskog.²² Drugo izdanje *Materinske škole* objavljeno je u Beogradu 1964, ali na albanskom jeziku. *Velika didaktika* je objavljena u Beogradu, u izdanju Saveza pedagoških društava Jugoslavije, 1954. godine.²³ Drugo izdanje te knjige je slovensko izdanje u Ljubljani, 1958.²⁴ Treće izdanje *Velike didaktike* je tiskano u Beogradu 1967. godine.²⁵ Svi ti prijevodi djela Komenskog bili su pristupačni pedagozima i prosvjetnim radnicima u Hrvatskoj, utjecali su na njihova shvaćanja i njihov odnos prema tom velikanu pedagoške misli.

Radovi o J. A. Komenskom objavljuvani su u priručnicima iz povijesti pedagogije i u pedagoškoj periodici. U *Općoj povijesti pedagogije* Leona Zlebnika, što je tiskana u Zagrebu 1955, desetak stranica je posvećeno životu i djelu J. A. Komenskog.²⁶ U razdoblju od 1956 — 1985. godine tiskano je više vnijednih rasprava posvećenih Komenskom. Najviše ih je objavljeno u *Pedagoškom radu*, što od 1946. izlazi u Zagrebu umjesto *Napretka*, kao glavni pedagoški časopis, zatim u časopisu *Život i škola*, što izlazi u Osijeku, i u *Zborniku za historiju školstva i prosvjete*, što izlazi u Zagrebu.

U povodu proslave 300-te obljetnice smrti, krajem 1968. godine, priređene su izložbe: *Život i djelo J. A. Komenskog* u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu, Pedagoškom muzeju u Beogradu i Slovenskom školskom muzeju u Ljubljani. Građu je pripremio Muzej Komenskog iz Praga, a naši muzeji su je dopunili i proširili svojim materijalima o Komenskom. Tom prilikom je izdan i poseban katalog o životu i djelu Komenskog na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku. Izložbe su pobudile veliko zanimanje među pedagogima, prosvjetnim radnicima i u javnosti.

U jubilarnoj 1970. godini Savez pedagoških društava Jugoslavije je organizirao simpozij na temu: *Komenský i suvremenost*. Na njemu je s referatima nastupilo dvadesetak istaknutih jugoslavenskih pedagoga, a među njima i pet pedagoga iz Hrvatske. Oni su referirali o odnosu Komenskog prema formalizmu znanja učenika (Pero Šimleša), o viziji pansofije (Ante Vukasović), o koncepciji odgoja i obrazovanja (Dragutin Franković), o mislima u svjetlu programirane nastave (Vladimir Mužić) i o objavljenim radovima u Hrvatskoj (Mihajlo Ogrizović). Na simpoziju je nastupio i češki pedagog Josef Brambora s referatom: *Suvremeno stanje istraživanja o J. A. Komenskom*. Svi radovi

²² Jan Amos Komenski, *Materinska škola* (Orig.: *Informatorium školy materske*), *Pedagoška biblioteka* 6, Prosveta, Beograd, 1946.

²³ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika*, s latinskog prevela D. Grabovac, Savez pedagoških društava Jugoslavije, Beograd, 1954.

²⁴ Jan Amos Komenský, *Velika didaktika*, prijevod F. Bradač, predgovor dr V. Schmidt, Zveza pedagoških društav LR Slovenije, *Pedagoška knjižnica* 8, Ljubljana, 1958.

²⁵ Jan Amos Komenski, *Velika didaktika* (Orig.: *Didactica magna*), prevod s latinskog D. Nivenić-Grabovac, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1967.

²⁶ L. Zlebnik, *Opća povijest pedagogije*, *Pedagoško-književni zbor*, Zagreb, 1955, str. 56—66.

sa simpozija, kao i neka poglavlja iz *Pampaedie* i prvi dio iz *Pansofijske škole*, koji do tada nisu bili prevedeni i objavljeni na jezicima Južnih Slavena, objavljeni su u časopisu *Pedagogija*, broj 1/1970, koji je Savez pedagoških društava Jugoslavije u cijelosti posvetio J. A. Komenskom i time obilježio njegov jubilej.²⁷

UTJECAJI J. A. KOMENSKOG NA TEORIJU I PRAKSU ODGOJA U HRVATSKOJ

Vizionarske ideje J. A. Komenskog, kojima je trajno zadužio pedagogijsku teoriju i praksu, i danas su poticajne, imaju svoje sljedbenike i nastavljaju među pedagogima u Hrvatskoj. Spomenut ćemo samo neka područja.

Njegova koncepcija cjelovitog i jedinstvenog sustava odgoja i obrazovanja, od rođenja do zrelosti, bila je ideja vođilja u ostvarivanju našeg suvremenog, demokratskog i jedinstvenog školskog i odgojnog sustava, od društveno organiziranog predškolskog odgoja do razvijenog sustava odgoja i obrazovanja odraslih.

Svojim učenjem o povezivanju škole sa životom, učenjem da teorija treba pratiti praksu, a praksa stalno korigirati teoriju — utjecao je na teorijsku koncepciju dra Stjepana Pataki o međusobnom odnosu teorije i prakse odgoja u nas,²⁸ i na suvremenu reformu našeg školskog sustava, koja se ostvaruje u funkciji povezivanja škole sa životom.

Shvaćanjem da su stvari primarne, a riječi sekundarne, da učenici trebaju prije upoznati stvari, a zatim riječi i da se najuspješnije uči spoznavanjem uzroka, pa je prijeko potrebno razumijevanje svega što se uči — snažno je utjecao na dra P. Šimlešu i cjelokupnu njegovu didaktičku orijentaciju. Nije slučajno što je on za temu svoje doktorske disertacije odabrao problem istraživanja uzroka formalizma u znanju učenika²⁹ i što se, kasnije, često bavio proučavanjem tih uzroka i putova njihova uklanjanja.

Vizijom pansofilje, težnjom za svestranim obrazovanjem za sve ljude, za modernim i demokratski shvaćenim općim obrazovanjem, utjecao je na izbor problema i na formulaciju teme doktorske disertacije autora ovoga rada. U uvjerenju da je pansofijska misao o potrebi svestranog općeg obrazovanja za sve građane vrlo aktualna i u razdoblju znanstveno-tehničke revolucije i da nas ideja obrazovanja svih u svemu ponovno inspirira i upućuje na pronalaženje pravih

²⁷ Jan Amos Komenský, *Pedagogija*, Beograd, 1970, br. 1, str. 1—264.

²⁸ S. Pataki, *Praksa i teorija odgoja*, u zborniku: *Odgoj i nastava u našoj srednjoj školi, Radovi pedagoškog instituta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 1, *Pedagoško-književni zbor*, Zagreb, 1950, str. 11—54.

²⁹ P. Šimleša, *Uzroci formalizma u znanju učenika*, *Radovi Pedagoškog instituta Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 2, *Pedagoško-književni zbor*, Zagreb, 1951, 192 str.

rješenja — u svojoj doktorskoj disertaciji sam istraživao utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja.³⁰ Knjiga je 1968. godine prevedena na slovački i objavljena u Bratislavi.³¹

Posljednjih godina primjećujemo porast didaktičkog intelektualizma i zanemarivanje odgojne funkcije škole. To nas upućuje na izvorne stavove J. A. Komenskog: njegovu kritiku jednostrane intelektualističke orijentacije i zahtjeve da odgoj bude sveobuhvatan, da se odgaja »čitavog čovjeka«, da ljudi zaista budu ljudi, a škole »radionice čovječnosti«, u kojima treba osigurati harmonijsko ostvarivanje mišljenja, govorenja i djelovanja (ratio, oratio, operatio). Time je jasno istaknuo odgojnu funkciju škole, a u tome ga danas slijede P. Šimleša, A. Vukasović, R. Peašinović i drugi pedagozi u Hrvatskoj.

Svojim dubokim humanizmom, patriotizmom i demokratizmom, izražavajući težnje češkog naroda, i svih potlačenih naroda u svijetu, za slobodom, demokracijom, razumijevanjem, bratstvom, jednakošću, mirom i slogom, ističući prijeku potrebu za moralnim usavršavanjem — postavio je aksiologijsku orijentaciju općeljudskog morala i moralnog odgoja trajne vrijednosti. Time i danas utječe na istraživače u području moralnog odgoja i autore monografija o moralnom odgoju.³²

Spoznavši odgojno značenje rada, Komenský traži sustavni radni odgoj od najranije dobi, u skladu s dječjim snagama i mogućnostima. Nastojao je da rad i pozitivan odnos prema radu uzdigne na razinu osnovnih etičkih vrijednosti i moralnih vrлина. Zato škole trebaju biti vježbaonice rada, javne radionice u kojima se njeguje trudoljubivost, razvija pozitivan odnos i ljubav prema radu. Time je pozitivno utjecao na izgrađivanje teorije radnog odgoja³³ i na praktično ostvarivanje tog odgojnog područja u školskoj praksi.

Naši andragoji — dr. Mihajlo Ogrizović, dr. Nikola Soljan i drugi — ističu da su misli o mogućnostima, potrebi i organizaciji odgoja i obrazovanja odraslih, izložene u *Pampaediji*, takve prirode i značenja da se njihovog autora mora s pravom smatrati pretečom suvremene teorije odgoja i obrazovanja odraslih. U tom smislu uvažavaju, nastavljaju i u život provode njegove ideje o potrebi odgoja i obrazovanja kroz čitav život.³⁴

³⁰ A. Vukasović, *Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb, 1967, 214 str.

³¹ A. Vukasović, *Vplyv súčasnej techniky na koncepciu všeobecného vzdelania*, Krajský pedagogický ústav v Bratislave, Bratislava, 1968, 350 str.

³² A. Vukasović, *Moralni odgoj*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1974, 362 str.; A. Vukasović, *Moralne kvalitete naših učenika*, Radovi Zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 11, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1977, 340 str.; V. Vujčić, *Proturječnosti u moralnom odgoju*, Školska knjiga, Zagreb, 1981, 256 str.

³³ A. Vukasović, *Radni i tehnički odgoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1972, 208 str.

³⁴ *Osnove andragogije, kolektivno djelo*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1966, 816 str.

Sljedbenici programirane nastave nalaze paralelizam i podudarnost između ideja Komenskog i zahtjeva programirane nastave,³⁵ novija se futurologijska istraživanja u području odgoja inspiriraju njegovim genijalnim predviđanjima, a školski reformatori proučavaju i dalje razvijaju njegova reformnska nastojanja.

KRATKI ZAKLJUČAK

J. A. Komenský je, više nego bilo koji drugi pedagog, spoznao društvene potrebe svoga vremena i vremena koje će doći. Svojom originalnom idejom narodnog obrazovanja, općeobrazovne, jedinstvene, za sve pristupačne i razumljive osnovne škole, snažno je utjecao na napredni učiteljski pokret u Hrvatskoj, i na odgovarajuće pokrete u drugih južnoslavenskih naroda, poticao ih i bodrio u borbi za narodnu prosvjetu, za potpunu, obvezatnu, svima pristupačnu, općeobrazovnu, jedinstvenu osnovnu školu na materinskom jeziku.

Svojom koncepcijom cjelovitog i jedinstvenog odgojnog sustava, učenjem o povezanosti škole sa životom, kritikom jednostranog intelektualizma i formalizma, zahtjevom za harmonijskim ostvarivanjem mišljenja, govorenja i djelovanja, vizijom pansofijskog obrazovanja svih u svemu i sveobuhvatnog odgoja kroz čitav život, svojim trudoljubljem, čovjekoljubljem, demokratskim shvaćanjima, genijalnim predviđanjima i stvarnim reorganizacijama odgojne djelatnosti — utjecao je, utječe i još će dugo utjecati na razvitak pedagoške teorije i na unapređivanje odgojne prakse u nas i u mnogo širim, svjetskim relacijama.

Naposljetku, Komenský je, uz pomoć pansofije, želio ukloniti nesporazume, uspostaviti opće razumijevanje, slogu i mir. Danas, kada su postignuća znanosti, tehnike i tehnologije dovela čovjeka na sudbonosno raskrižje s koga se može poći u susret blagostanju, ali i u katastrofu ljudske civilizacije, čovječanstvo osjeća životnu potrebu za ublažavanjem ideoloških, rasnih, vjerskih, političkih, nacionalnih i drugih sukoba u duhu ideje pansofije. Njena misao tolerancije i razumijevanja među ljudima i narodima i danas je u žarištu društvenih zbivanja, a nazivamo je idejom mirne koegzistencije.

³⁵ V. Mužić, *Misli Komenskog u svjetlu programirane nastave, Pedagogija*, Beograd, 1970, br. 1, str. 118—128.

LITERATURA

- Franković, D., *Stogodišnjica »Napretka« — prvog pedagoškog časopisa u Hrvatskoj, »Pedagoški rad«, Zagreb, 1959, br. 9—10, str. 337—358.*
- Franković, D., *Sto godina Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, u zborniku: Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora (1871—1971), »PKŽ«, Zagreb, 1971, str. 11—69.*
- Klika, J., *Život i rad Ivana Amosa Komenskog*, preveo V. Z. Mašić, *Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1892.*
- Komenský, J. A., *Didaktika, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb 1871.*
- Komenský, J. A., *Informatorium za školu materinsku, Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, Zagreb, 1886.*
- Komenský, J. A., *Velika didaktika, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1900.*
- Kurdybacha, L., *Působení Jana Amosa Komenského v Polsku*, Statní pedagogické nakladatelství, Praha, 1960.
- Ogrizović, M., *Prvi kongres slavenskih pedagoga u Beču godine 1873, Pedagoški rad, Zagreb, 1971, br. 5—6, str. 242—251.*
- Pleše, B., *Casopis »Slovanský pedagog« i Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, Pedagoški rad, Zagreb, 1972, br. 5—6, str. 241—249.*
- ***, *Symposium Comenianum 1982, The Impact of J. A. Comenius on Educational Thinking and Practice*, Comenius Institute of Education of the Czechoslovak Academy of Sciences, Comenium Museum, Uherský Brod, 1984.
- Simleša, P., *Pedagoško-književni zbor u vremenu od 1871. do 1971, Pedagoški rad, Zagreb, 1971, br. 9—10, str. 387—395.*
- Vukasović, A., *Kritika stare škole u časopisu »Preporod« (1905—1914), Pedagoški rad, Zagreb, 1959, br. 9—10, str. 400—410.*
- Vukasović, A., *Pedagoška djelatnost Hrvatskog društva za unapređivanje uzgoja (1904—1914), Pedagoški rad, Zagreb, 1960, br. 9—10, str. 339—352.*
- Vukasović, A., *Pedagoški pogledi Hrvatskog društva za unapređivanje uzgoja 1904—1914, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb, 1965, br. 2, str. 139—154.*
- Vukasović, A., *Rad Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora na razvijanju pedagoške teorije i prakse, u zborniku: Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora (1871—1971), Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1971, str. 76—124.*

UTJECAJ J. A. KOMENSKOG NA PEDAGOŠKA I KULTURNA STREMLJENJA U HRVATSKOJ

Sažetak

U ovom radu autor raspravlja o utjecajima J. A. Komenskog na pedagoška i kulturna stremljenja u Hrvatskoj. Utjecaje uočava u prvim susretima hrvatskih i čeških učitelja na školovanju u Pragu i u naprednom učiteljskom pokretu, neposredno nakon revolucionarne 1848. godine, zatim u suradnji pokreta hrvatskih i čeških učitelja koje su osvjetljavale, nadahnjivale i vodile pedagoške, humanističke, demokratske i patriotske ideje J. A. Komenskog. Daljnji utjecaji očituju se u djelovanju *Hrvatskog pedagoško-književnog zbora* koji objavljuje njegova djela: *Didaktika* (1871), *Informatorium za školu materinsku* (1886) i *Velika didaktika* (1900), objav-

Ijuje studije o Komenskom, inicira proslave 200-te obljetnice smrti — 1870, 300-te obljetnice rođenja — 1892. i 250-te obljetnice smrti — 1920. godine, organizira predavanja, izložbe, objavljivanje rasprava i informativnih članaka o Komenskom u pedagoškoj periodici.

Naposljetku je zaključak da su pedagoške i filozofske koncepcije J. A. Komenskog, tijekom 19. i 20. stoljeća, vrlo prisutne u Hrvatskoj, snažno su utjecale na teoriju i praksu odgoja, još uvijek su poticajne, imaju svoje sljedbenike i nastavljaju među pedagozima u Hrvatskoj.

THE INFLUENCE OF J. A. KOMENSKÝ ON EDUCATION AND CULTURAL TENDENCIES IN CROATIA

Abstract

In this article the author discusses the influences that J. A. Komenský had on education and cultural tendencies in Croatia. The author sees these influences in the first contacts between Croatian and Czech teachers in training in Prague, and in the progressive teacher's movement, immediately after the revolutionary year of 1848, then in cooperation between movements of Croatian and Czech teachers who were illuminated, inspired and guided by the educational, humanist, democratic and patriotic ideas of J. A. Komenský. Further influences can be seen in the activity of the *Croatian Education and Literature Council* that published his works: *Didaktika* (Didactics, 1871), *Informatorium za školu materinsku* (Informatorium for a Native School, 1886) and *Velika didaktika* (Large Didactics, 1900), a study on Komenský was published, a 200th anniversary of his death was commemorated in 1870, while a 300th anniversary of his birth was celebrated in 1892, and a 250th anniversary of his death commemorated in 1920. Lectures and exhibits have been held, and papers and informative articles on Komenský have been published in educational journals.

The final conclusion is that Komenský's educational and philosophical notions during the 19th and 20th century have been quite present in Croatia, they have had a farreaching influence on the theory and practice of education, and continue to exert this influence, with their followers among education theorists in Croatia.